ARCHIWA, BIBLIOTEKI
I MUZEA KOŚCIELNE 126 (2026)

CC BY NC SA

https://doi.org/10.31743/abmk.17869

ANTONI MIRONOWICZ* – BIAŁYSTOK

MATEUSZ IWANOWICZ DZIESIĄTY – PISARZ, KOPISTA, TEOLOG[1]

MATEUSZ IWANOWICZ DZIESIĄTY: SCRIBE, COPYIST, THEOLOGIAN

Abstract

Mateusz Iwanowicz Dziesiąty – scribe, copyist, theologian – is a little-known figure in Polish historiography. The scribe grew up in a religious family living in Toropets. His parents and most of his brothers and sisters chose the monastic life. Mateusz Dziesiąty worked in the Grand Ducal Chancellery in Vilnius under the direction of the state scribe (pysar) Fedko Januszkowicz. Influenced by his own reflections and with the approval of Orthodox Church circles, he undertook the task of copying the Bible in Vilnius in 1502. From 1503, he continued his work at the monastery in Gródek on the Supraśl River, at the residence of Aleksander Chodkiewicz, and completed it in 1507 at the Supraśl Monastery, where he was buried. His Bible, with its artistic illumination of letters, is considered one of the most valuable manuscript books from the early 16th century, having no counterpart among other manuscripts of that period.

Keywords: The Bible; Grand Duchy of Lithuania; Mateusz Dziesiąty; Supraśl Monastery

Translated by Marek Robak-Sobolewski

* Antoni Mironowicz – prof. historii, Katedra Teologii Prawosławnej, Uniwersytet w Białymstoku

e-mail: amir@uwb.edu.pl

https://orcid.org/0000-0001-7856-2191

[1] Artykuł został napisany w ramach projektu NPRH/DN/SP/0143/2023/12 „Supraski antologion liturgiczny Mateusza Dziesiątego z 1507 roku – opracowanie naukowe i przekład na język polski najstarszego liturgicznego rękopisu z Supraśla”.

Streszczenie

Mateusz Iwanowicz Dziesiąty – pisarz, kopista, teolog jest mało znaną postacią w historiografii polskiej. Pisarz wychował się w religijnej rodzinie zamieszkałej w Toropcu. Jego rodzice oraz większość braci i sióstr obrali stan zakonny. Mateusz Dziesiąty pracował w kancelarii wielkoksiążęcej w Wilnie pod kierunkiem pisarza hospodarskiego Fedka Januszkowicza. Pod wpływem własnych przemyśleń i za aprobatą środowisk cerkiewnych podjął się w Wilnie w 1502 roku skopiowania Biblii. Od 1503 roku pracę swą kontynuował w monasterze w Gródku nad Supraślem, w rezydencji Aleksandra Chodkiewicza, a ukończył w 1507 roku w monasterze supraskim, gdzie został pochowany. Jego Biblia, z artystycznym ozdobieniem liter, zalicza się do najbardziej cennych ksiąg rękopiśmiennych z początków XVI wieku, nie mając analogii w innych rękopisach tego czasu.

Słowa kluczowe: Biblia; Wielkie Księstwo Litewskie; Mateusz Dziesiąty; monaster supraski

*****

Mateusz Iwanowicz Dziesiąty, autor *Desâtoglavu*[2], pisarz, kopista, teolog, jest mało znaną postacią w historiografii polskiej. W historiografii obcej kilkakrotnie podjęto próbę przedstawienia biografii pisarza z miasta Toropca. Za najcenniejsze należy uznać prace Mikołaja Nikołajewa i Artiema Żukowa[3]. Opracowania te po-

[2] *Desâtoglav* (Десятоглав) to jedna z najcenniejszych ksiąg rękopiśmiennych z początku XVI wieku. Kodeks został wykonany na wysokim poziomie kaligraficznym. Biblię zdobiła jedna miniatura wielofigurowa, 18 nakryć głowy w stylu bizantyjskim, 250 dużych wielobarwnych inicjałów z wizerunkami ptaków i zwierząt, kilkadziesiąt cienkich inicjałów cynobrowych. *Desâtoglav* został przepisany na 545 wielkoformatowych arkuszach; każda strona zawiera 35 linii tekstu. F.V. Pančenko, *Koncept hudožestvennogo oformleniâ Biblejskogo sbornika Matfeâ Desâtogo*, w: *Slavânskaâ Bibliâ v èpohurannego knigopečataniâ: K 510-letiû sozdaniâ Biblejskogo sbornika Matfeâ Desâtogo*, otv. red. A.A. Alekseev, Sankt-Peterburg 2017, s. 124-136; A.E. Žukov, *„Biblejskie knigi" Matfeâ Desâtogo v kontekste obŝestvenno-političeskoj i religioznoj žizni velikogo knâžestva litovskogo na rubeže XV-XVI vv*., „Kapterevskie čteniâ", (2018) № 16, s. 53-54. Pierwsza część *Desâtoglavu* Mateusza Dziesiątego, spisana na kartach 1-146, zawiera 12 proroków mniejszych, 4 proroków większych, księgi Hioba i Przypowieści, czytania z Ksiąg Królewskich, Koheleta i Pieśń nad Pieśniami. Część druga, rozpoczynająca się na odwrocie karty 146, zawiera Sentencje Menandra, Księgę Syracha, Psałterz, cztery Ewangelie, Apokalipsę, Apostoła i typikon zakończony notką autobiograficzną. A. Naumow, *Biblia w kulturze Rusi polsko-litewskiej w XVI wieku*. „Slavia Meridionalis", (2016) nr 16, s. 32-51; tenże, *Biblia Matwieja Dziesiątego w Supraślu (1507) i jej petersburskie wydanie (2020)*, „Bel′skì Gostìnèc′", (2021) nr 64, s. 9-11.

[3] M.V. Nìkalaeŭ, *Palata knìgapìsnaâ: Rukapìsnaâ knìga na Belarusì ŭ X-XVIII stagoddzâh*, rèd. M.M. Rozaŭ, A.S. Myl′nikaŭ, Mìnsk 1993, s. 73-76; A.E. Žukov, *Posleslovie Biblii Matfeâ Desâtogo: opyt istoriko-literaturnogo issledovaniâ*, „Novogardia", (2020) № 3 (7), s. 57-71; tenże, *Èlementy avtobiografizma v posleslovii k Suprasl'skomu sborniku 1507 g*., w: *Matèriâly XVI Mižnarodnyh knigaznaŭčyh čytannâŭ. Da 500-goddzâ zasnavannâ Žyrovickaga manastyra i bibliâtèki*, *Minsk, 15 maâ 2020 g.*, Minsk 2020, s. 99-103; tenże, *Byli li u Matfeâ Desâtogo učeniki? K harakteristike pis'ma Suprasl'skogo sbornika 1507 g.*, w: *Slavânskaâ Bibliâ v èpohurannego knigopečataniâ: K 510-letiû sozdaniâ Biblejskogo sbornika Matfeâ Desâtogo*, otv. red. A.A. Alekseev,

wstały głównie w oparciu o informacje, które zostały zawarte w autobiograficznym posłowiu Mateusza Dziesiątego *Desâtoglavu* z 1507 roku[4]. W świetle powyższych istniejących opracowań nie udało się badaczom ustalić dokładnej daty urodzenia Mateusza Dziesiątego. Z posłowia dodanego do supraskiego *Desâtoglavu* wynika, że pisarz urodził się w religijnej rodzinie Iwana i Heleny, zamieszkałej w Toropcu.

Toropiec, położony na pograniczu moskiewsko-litewskim, został zajęty w 1362 roku przez księcia litewskiego Olgierda (1345-1377) i stał się częścią Wielkiego Księstwa Litewskiego. Dopiero 9 sierpnia 1500 roku, podczas wojny moskiewsko-litewskiej, został zdobyty przez gubernatora nowogrodzkiego Andrieja Fiodorowicza Czeladnina (1495-1503). Na podstawie podpisanego rozejmu, zwanego Zwiastowania, zawartego 25 marca 1503 roku, Toropiec wraz z 18 innymi miastami granicznymi przeszedł do Wielkiego Księstwa Moskiewskiego. Wydarzenia te miały istotny wpływ na życie i działalność pisarza Mateusza Iwanowicza.

Podstawowe dane do biografii Mateusza Dziesiątego zostały zawarte w posłowiu zatytułowanym *O napisavšem' knigi siâ*. Tam znajdują się informacje o jego życiu, rodzinie i okolicznościach, które skłoniły go do napisana tego manuskryptu. Pierwsza część rozpoczyna się od słów „Byst′ někto blagověren″ muž′ imenem Ioann" i kończy się wyrażeniem „i byst′ igumenieû v″svoem′ oteč′stvě v″ vrěmâ otca ih i matere"[5]. W tej części Mateusz Dziesiąty opisał swoją rodzinę. Kopista informuje czytelnika, że jego rodzice pochodzili z miasta Toropca. Miał on dziewięciu starszych braci i trzy siostry. „Imena že synom sut′ sii: Evstafii, Lukian″, Simeon, Nikifor", Sava, Maksim′, Evstafii, Vasilii, Iakov′, Matfei. Trem ždeôserem imena: Evpraksia, Maria, Evdokia"[6]. Przydomek Dziesiąty nadano mu, ponieważ był dziesiątym dzieckiem w rodzinie. Wszyscy z rodzeństwa otrzymali dobre religijne wychowanie, a uwzględniając ich późniejszą karierę, należy przyjąć, że posiadali solidne wykształcenie.

Mateusz Dziesiąty szczegółowo pisze o swojej rodzinie.

> Ioan že i supruga ego v″ zždelesta aggel′skago obraza i bysta v″ edin″ den′ mniha. Takoždei pročii synove ego i dôseri v″ zždelesta aggel′skago obraza i bysta mniha v″ svoem′ oteč′stv v″ grade Toropci, v″ monastyri, glagolemem′ v″ Svâtogo Nikoly na Gore, i narečen″ byst′ Iona. Žena že ego narečena byst′

Sankt-Peterburg 2017, s. 149-157; tenże, *„Biblejskie knigi" Matfeâ Desâtogo*, s. 48-69. Por. S.Û. Temčin, *Rol' Matveâ Desâtogov pravoslavnoj kul'ture Velikogo knâžestva Litovskogo*, „Latopisy Akademii Supraskiej", (2010) nr 1, s. 27-35. Ostatnio ukazało się opracowanie Naumowa, *Biblia Matwieja Dziesiątego w Supraślu (1507) i jej petersburskie wydanie (2020)*, s. 2-16.

[4] *Sobraniâ I. I. Sreznevskogo* v Otdele rukopisej Biblioteki Rossijskoj Akademii Nauk, Sankt-Peterburg (dalej: BAN, Srezn.), II. 75, l. 476 ob – 477 ob; *Bibliâ Matfeâ Desâtogo 1507 goda, iz sobraniâ Biblioteki Rossijskoj Akademii Nauk*, t. 1, *Faksimil'noe vosproizvedenie rukopisi BAN*, sobr. I.I. Sreznevskogo, II. 75(24.4.28), podgot. izd. i issled. A.A. Alekseev (otv. red.), A.E. Žukov, F.V. Pančenko, Sankt-Peterburg 2020; t. 2, *Issledovaniâ i materialy*, podgot. izd. i issled. A.A. Alekseev (otv. red.), A.E. Žukov, F.V. Pančenko, Sankt-Peterburg 2020.

[5] BAN, Srezn., II. 75, k. 476 v.; *Bibliâ Matfeâ Desâtogo 1507 goda*, t. 1, s. 962; Žukov, *Posleslovie Biblii Matfeâ Desâtogo*, s. 58.

[6] BAN, Srezn., II. 75, k. 476 v.; *Bibliâ Matfeâ Desâtogo 1507 goda*, t. 1, s. 962; Žukov, *Posleslovie Biblii Matfeâ Desâtogo*, s. 59.

aleksandra v″ monastyri žen′skem na podole v″ svâtogo Ioanna Predteči. Iona že malo vremâ prebyst′ v″ inoč′stve, bogougodno poživ″, k″ Gospodu ot″ide. Takžde i Aleksandra malo vremâ prebyst′ i bogougodno požit, k″ Gospodu ot″ide. Sii žepriaša aggel′skyi obraz ot svoego im″ syna imenem Nektariâ, prežde naricaemago Nikifora, be bo on″ postrigyisâ napred″ roditelei v″ Velikom Novegrade u Svâtago Spasa monastyri velikogo čûdo, zovomyi Hutina, v″ dale ot grada pâti popriš′. Takoždei pročii synove ego i doŝeri v″zždelěsta aggel′skago obraza i bysta mniha. Edinomu izvolisâ postrigyisâ v″ grade Polocku v″ Svâtogo Ioanna Predteči na Ostrove i narekoša imâ emu Evfimii, prežde naricaemyi Evstafii, i tamo byst′ igumenom koliko let″. Takžde evpraksia dŝi Ioannova, narečena byst′ Efrosinii, i byst′ igumenieû v″ svoem′ oteč′stve v″ vremâ otca ih i matere. Se žeaz″ edin″ ot synov′ ego, proizvolisâ mi prebyti v″ mirstěm′ prebyvanii[7].

Znamienne, że imię świeckie i zakonne Eupraksja (Paraskiewa) nawiązuje do św. Eufrozyny Połockiej[8].

Na podstawie tego zapisu Mikołaj Nikołajew uważał, że wszyscy z rodziny pisarza zostali mnichami lub mniszkami[9]. Rzeczywiście, jego rodzice, a także niektórzy bracia i siostry zostali mnichami. Ojciec Iwan z imieniem Iona został mnichem w Monasterze św. Mikołaja na Górze w mieście Toropiec. Matka zaś Helena została mniszką z imieniem Aleksandra w lokalnym monasterze żeńskim na Podole św. Jana Chrzciciela. Obydwoje rodzice przyjęli stan zakonny w późnym wieku z rąk swojego syna mnicha Nektariusza. Jeden z jego braci z imieniem Eutymiusz (imię świeckie Eustachiusz) został przełożonym Klasztoru św. Jana Chrzciciela na wyspie w Połocku[10]. Inny brat Nikifor złożył śluby zakonne w Klasztorze Warłaamo-Chutyńskim pod imieniem Nektariusz. Wcześniej został mnichem w Monasterze Przemienienia Pańskiego w Wielkim Nowogrodzie. Siostra Mateusza Dziesiątego, zakonnica Eufrozyna (imię świeckie Eupraksja) została przełożoną monasteru w mieście Toropiec.

Wątpliwości co do faktu o wstąpieniu do monasterów wszystkich członków rodziny podniósł już A. Żukow, który zwrócił uwagę na następny fragment posłowia. Mateusz Dziesiąty ponownie wymienia imiona swojej rodziny w celu wpisania ich do synodnika: „Ih″ že imena sut′ sia: inok Iona, inoka Aleksandra, svâŝennoinok Evfimii, svâŝennoinok′ Nektarii, svâŝennoierei Simeon″, inok Varlam, Lukian″,

[7] BAN, Srezn., II. 75, k. 476 v.; *Bibliâ Matfeâ Desâtogo 1507 goda*, t. 1, s. 962; Žukov, *Posleslovie Biblii Matfeâ Desâtogo*, s. 59.

[8] Księżna Przedsława otrzymała na chrzcie imię Eupraksja (Paraskiewa). Wstępując do monasteru, przyjęła imię zakonne Eufrozyna.

[9] Nikalaeŭ, *Palata knìgapìsnaâ*, s. 73.

[10] Monaster św. Jana Chrzciciela został założony w XIV wieku. W połockiej gramocie z 1350 roku wymienia się cerkiew „sv. Ioann Krestitel′ v Ostruve". *Polockie gramoty XIII – načala XVI veka*, podgot. A.L. Horoškevič et al., Moskva 1977, s. 42. Aleksandr Sapunow powołuje się na zapis na rzecz monasteru Iwaszki Michajłowicza z 1399 roku i podaje dokładną jego lokalizację: „Ioanu Predteči u ostrov senožatku mežu dorogami Babinickoj i Voronickoj v verh Savina ruč′â", A. Sapunov, *Vitebskaâ starina*, t. V, Vitebsk 1888, s. 12. Monaster nie podlegał jurysdykcji miejscowych biskupów połockich.

Sava, Maksim, Evstafii, Iâkov″, Matfei, inoka Efrosinia”[11]. Z powyższego zapisu wynika, że nie wszyscy z jego braci i sióstr zostali wymienieni jako zakonnicy. W pierwszym wykazie imion członków rodziny na początku są zapisani rodzice, a następnie bracia w układzie od najstarszego do najmłodszego. W drugim wykazie pisarz wylicza najpierw imiona rodziców i dalej imiona braci i sióstr w kolejności ich pozycji w hierarchii cerkiewnej. Na pierwszym miejscu został wpisany ihumen Eufemiusz, następnie hieromnich ze święceniami kapłańskimi Nektariusz i duchowny jerei Symeon. Dalej zostały wpisane imiona świeckie pozostałych braci. Podobnie Mateusz Dziesiąty wpisał imiona swoich sióstr. W pierwszym spisie imion rodziny kopista wymienia klasztory, do których wstąpili jego rodzice, a także Eufemiusza, Nektariusza i Eufrozynę. Należy zgodzić się z tezą Żukowa, że gdyby inni bracia i siostry byli w stanie zakonnym, to na pewno Mateusz Dziesiąty faktu tego by nie pominął[12].

Spróbujmy zweryfikować niektóre informacje o rodzinie kopisty-pisarza. Najwięcej danych Mateusz Dziesiąty podaje o najstarszym bracie Eufemiuszu, pisząc: „Edinomu izvolisâ postriîsâ v″ grade Polocku v″ Svâtago Ioanna Predteči na Ostrove, narekoša imâ emu Evfimij”[13]. Fakt obecności Eufemiusza w monasterze połockim potwierdzają inne źródła[14]. Eufemiusz występuje w zapisie Jakima Denisowicza Turowiejskiego z wsi Turow na rzecz Monasteru św. Jana Chrzciciela na wyspie koło Połocka 6 września 1507 roku oraz w przywileju na jedną służbę ziemi przy rzece Turow[15]. Ihumen Eufemiusz był uczestnikiem soboru wileńskiego w latach 1509-1510[16]. Niestety takich danych źródłowych nie mamy odnośnie do życia zakonnego innych członków rodziny Mateusza Dziesiątego.

Druga część posłowia rozpoczyna się od słów „Se že az″ edin″ otsynov′ ego, proizvolisâ mi prebyti v″ mirstěm′ prebyvanii, bolârom služiti” i kończy się zapisem „v″ dr″žavě blagověrnago i hristolûbivago vel′moži Aleksandra Hodkeviča pri s″zdateli toâ obiteli igumene Pafnotii”[17]. Mateusz Dziesiąty przedstawia w niej niektóre dane dotyczące swojej biografii i opisuje pracę nad rękopisem. Podając motywy podjęcia tej pracy, napisał: „Posledi že priidoh v″ pamât′, eže ne s″kryti talanta ot Boga predannago mi, v″ shoteh napisati svoeû rukoû knigu. I ideže Bog″ v″ shoŝet′ duši ot tela razlučitisâ, i tuû knigu vdati k toi cerkvi, ideže budet

[11] BAN, Srezn., II. 75, k. 477; *Bibliâ Matfeâ Desâtogo 1507 goda*, t. 1, s. 963; Žukov, *Posleslovie Biblii Matfeâ Desâtogo*, s. 59.

[12] Žukov, *Posleslovie Biblii Matfeâ Desâtogo*, s. 60.

[13] BAN, Srezn., II. 75, k. 476 v.; *Bibliâ Matfeâ Desâtogo 1507 goda*, t. 1, s. 962; Žukov, *Posleslovie Biblii Matfeâ Desâtogo*, s. 60.

[14] *Polockie gramoty XIII – načala XVI veka*, s. 422, 528, 562; Žukov, *Posleslovie Biblii Matfeâ Desâtogo*, s. 60.

[15] *Polockie gramoty XIII – načala XVI veka*, s. 575-576.

[16] *Sobor, v bogospasaemom grade Vil'ni byvšij*, w: *Russkaâ istoričeskaâ biblioteka, izdavaemaâ Arheografičeskoj komissiej*, t. 4, *Pamâtniki polemičeskoj literatury v Zapadnoj Rusi*, Sankt-Peterburg 1878, stb. 7–8; A. Mironowicz, *Sobory wileńskie 1509 i 1514 roku*, „Latopisy Akademii Supraskiej”, (2014) nr 5, s. 71-82.

[17] BAN, Srezn., II. 75, k. 476 v.; *Bibliâ Matfeâ Desâtogo 1507 goda*, t. 1, s. 962; Žukov, *Posleslovie Biblii Matfeâ Desâtogo*, s. 59.

položeno moe ubogoe telo na pamât′ svoei duši i svoih roditel′”[18]. W ten sposób odniósł się do fragmentu cytatu opowieści z Nowego Testamentu o talentach schowanych w ziemi (Mt 25, 14-23).

Następnie kopista informował, kiedy i w jakich okolicznościach pojawił się u niego pomysł pracy nad rękopisem:

> I Gospod′ Bog″ ne prezre želania moego i ispl″ni pohotenie moe, obretoh bo vremâ blagopolučno napisanie sea knigy, i v″ koego vel′moži prebyvah, emu že imâ Feodor″, pisarem byvyi v″ Velikom Knâž′stve Litov′skom′, be bo hristolûbec′, i v tot isprosih obresti ot služby v pokoâ, onže mi dast′ po moemu user″diû[19].

Mateusz Dziesiąty w swym posłowiu *O napisavšem′ knigi siâ* daje do zrozumienia, że praca u bojarów nie służyła mu do zbawienia duszy i była bezużyteczna. Decyzję o napisaniu Biblii podjął w końcu swojego życia, na co wskazuje jego refleksja o dotychczasowym życiu i pracy. Posłowie dodane do Biblii zawiera więc oryginalny autobiograficzny tekst, niemający analogii w rękopisach ruskich tego czasu[20].

Z informacji zawartych w posłowiu wynika, że Mateusz Dziesiąty pozostał osobą świecką i przez długi czas służył bojarom, najpierw w Toropcu, a później w Wilnie. Osiągnąwszy pewien wiek, postanowił dokonać boskiego czynu – stworzyć rękopis i umieścić go w cerkwi, w której miało zostać pochowane jego ciało. Z pracy w kancelarii hospodarskiej zwolnił go pisarz hospodarski Fedko Januszkowicz, syn Januszka (1455-1494), pisarza i sekretarza Kazimierza i Aleksandra Jagiellończyków[21], od 1501 roku najwyższy notariusz ruski w ich kancelarii, co odpowiadało łacińskiemu tytułowi *supremus secretarius*.

Fedko Januszkowicz pracę w kancelarii litewskiej na stanowisku pisarza rozpoczął w 1486 roku. Funkcję tę pełnił do końca panowania Aleksandra Jagiellończyka w 1505 roku[22]. Po ojcu objął w 1495 roku namiestnictwo żyżmorskie, a w 1500 roku skirstomońskie. W 1503 roku za 1000 zł wydzierżawił starostwo włodzimierskie (1503-1505). Do śmierci Aleksandra Jagiellończyka bywał w aktach zwykle nazywany Fedkiem Januszkiewiczem, od tego czasu zaczął się określać Fedkiem Januszkowiczem. W 1505 roku oddał wszystkie starostwa i dzierżawy, za co otrzymał starostwo łuckie, wolne po śmierci kniazia Semena Jurewicza Holszańskiego (1501-1505), a 5 stycznia 1507 roku godność marszałka ziemi wołyńskiej[23].

---

[18] BAN, Srezn., II. 75, k. 476 v.; *Bibliâ Matfeâ Desâtogo 1507 goda*, t. 1, s. 962; Žukov, *Posleslovie Biblii Matfeâ Desâtogo*, s. 60.

[19] BAN, Srezn., II. 75, k. 476 v.; *Bibliâ Matfeâ Desâtogo 1507 goda*, t. 1, s. 962; Žukov, *Posleslovie Biblii Matfeâ Desâtogo*, s. 60-61.

[20] Žukov, *Posleslovie Biblii Matfeâ Desâtogo*, s. 67.

[21] Nìkalaeŭ, *Palata knìgapìsnaâ*, s. 73-74; E.L. Nemirovskij, *Francisk Skorina. Žizn′ i deâtel′nost′ belorusskogo prosvetitelâ*, Minsk 1990, s. 117.

[22] J. Wolff, *Kniaziowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, Warszawa 1895, s. 255, 257; K. Pietkiewicz, *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka*, Oświęcim 2014, s. 28.

[23] „Ubačivši togo to pana Fedora za slugi i rozumu, i vroženosti, i vstavičnosti, hotâči ego svoeû širšoû laskoû osâgnuti, aby bolšei i bolše v tom pilnostû bolše v tom pilnostû svoeûdobre

Januszkowicz był pierwszą osobą, która z funkcji pisarza w kancelarii litewskiej objęła godność marszałka. W jego awansach pomagała mu wielka księżna Helena Iwanówna, żona Aleksandra Jagiellończyka, dzięki której uzyskał dodatkowe uposażenie z karcz i myta łuckiego[24]. Kiedy książę Konstanty Ostrogski powrócił z niewoli moskiewskiej, król Zygmunt Stary odebrał 23 grudnia 1507 roku Januszkowiczowi starostwo łuckie i marszałkowstwo ziemi wołyńskiej, a w zamian przekazał mu zamek włodzimierski, który pozostawał w jego rękach do 26 maja 1508 roku[25]. Pisarz zmarł bezpotomnie w 1508 roku, w którym to roku monarcha potwierdził jego testament i pozwolił Andrzejowi Aleksandrowiczowi Sanguszce[26] wykupić starostwo włodzimierskie od pozostałej po nim wdowy Feny. W tymże roku Zygmunt Stary potwierdził zapis Fedka i jego żony na Cerkiew św. Jana Teologa w Łucku[27]. Z powyższego wynika, że pierwszym protektorem Mateusza Dziesiątego była osoba wpływowa, bogata i pełniąca ważne funkcje w administracji hospodarskiej, a jednocześnie blisko powiązana z Cerkwią prawosławną[28].

Mateusz Dziesiąty był jednym z najbliższych współpracowników pisarza hospodarskiego Fedka Januszkowicza. Trudno jest ustalić, czy znany z dobrej kaligrafii kopista pracował w kancelarii wileńskiej na etacie pisarza, kopisty czy diaka. Wiadomo jedynie, że cieszył się pełnym zaufaniem Januszkowicza, który uszanował decyzję Mateusza Dziesiątego, kiedy ten zdecydował się przepisać Stary i Nowy Testament. Z pewnością w pierwszym okresie pracy kopisty w Wilnie Januszkowicz wspierał jego poczynania, dostarczając mu niezbędnej literatury cerkiewnej i środków materialnych[29]. Takie zamierzenie Mateusza Dziesiątego musiało się odbić echem w środowiskach cerkiewnych, z którymi Januszkowicz był blisko związany.

W przygotowanie ksiąg liturgicznych na początku XVI wieku w Wilnie zaangażowane były też inne osoby. Inicjatywa spisania Biblii wielokrotnie wychodziła z kręgów cerkiewnych. Świadczą o tym rękopisy ksiąg Starego Testamentu: Pięcioksiąg Mojżesza (*Pâtiknižie Moiseevo*) oraz księgi historyczne Starego Testamentu – *Vethozavetnyj sbornik* (Iisus Navin, vtoraâ polovina Sudej, Ruf′, četyre knigi Carstv, Èsfir′) i Kniga Iisus Navin i Carstva v nej napisany, v dest′ (*Zbiór tekstów starotestamentowych* – Jozuego, Sędziów, Rut, 4 Księgi Królewskie, Estery).

---

zaslugovati ego milosti trival. Privileip(a)nu Fedoru Ânuševiču na starostvo Volodimerskoe z mestečkom Litovižom i z monastyrom Svetogo Spasa, i zovsimi volostmi, pravom doživotnym i v sume p(e)n(e)zei v tiseči zolotyh", *Lietuvos Metrika (1499-1514): užrašymų knyga 8*, parengė A. Baliulis, R. Firkovičius, D. Antanavičius, Vilnius 1995, s. 185-186.

[24] Pietkiewicz, *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka*, s. 28.

[25] *Lietuvos Metrika (1499-1514)*, s. 243-244.

[26] Andrzej Aleksandrowicz Sanguszko, książę, namiestnik krzemieniecki (1498-1522), bracławski i winnicki (1500-1522), starosta włodzimierski (1508-1525), marszałek ziemi wołyńskiej (1522-1534).

[27] *Lietuvos Metrika (1499-1514)*, nr 313 i 314, s. 256-257; J. Wolff, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386-1795*, Kraków 1885, s. 23; *Poczet rodów w Wielkiém Księstwie Litewskiém w XV i XVI wieku,* ułożył i wyd. A. Boniecki, Warszawa 1887, s. 102-103.

[28] A.I. Gruša, *Kancylâryâ Vâlikaga Knâstva Litoŭskaga*, Minsk 2006, s. 144.

[29] Nikalaeŭ, *Palata knìgapìsnaâ*, s. 74.

W rękopisie supraskim *Pâtiknižie Moiseevo* czytamy:

> V leto 7022, indikta 2, mesâca septevria 6 den′. Spisanybyša knigi sia v bogohranimem velikom i slavnom grade u Vil′ni, v obiteli Prečisty Bogomatere i česnogo eâ Uspenia, pri carstve velikago korolâ Žikgimon′ta, poveleniem″ i blagosloveniem″ presvâšenogo ariepiskupa kir″ Iosifa mitropolita Kievskago i vseâ Rusi. Napisaže knigi si rukoû svoeû rab″ Božii Fedor, d′âk″ mitropol′i. A hto budet deržati knigi si i počitati ih, dolžen est′ za gospodara mitropolita Boga moliti. Slava vsedr″žitelû Bogu edinomu v Troici v″ veky vekom. Amin′[30].

Pięcioksiąg został więc skopiowany na polecenie metropolity Józefa Sołtana (1507-1522) dla Cerkwi Zwiastowania NMP w Wilnie przez diakona Fiodora. Kuzyn metropolity Iwan Andrejewicz Sołtan przed śmiercią w 1554 roku przekazał Cerkwi św. Jana Chrzciciela w Wilnie rodową Kaplicę Zwiastowania NMP, która była miejscem pochówków wielu członków rodu Sołtanów[31]. Pięcioksiąg Mojżesza wcześniej został ofiarowany do monasteru supraskiego przez metropolitę J. Sołtana po 1514 roku[32].

Drugi rękopis powstał na zamówienie Iwana Semenowicza Sapiehy, wojewody podlaskiego (1513-1517), kanclerza królowej Heleny. Po jego śmierci rękopis znajdował się w posiadaniu syna Iwana, Pawła Sapiehy, marszałka hospodarskiego i wojewody podlaskiego, który przed rokiem 1557 przekazał go monasterowi supraskiemu[33].

Z powyższego wynika, że inicjatywa Mateusza Dziesiątego skopiowania Biblii w Wilnie nie była jedyna. Za tym stały takie osoby jak metropolita Iona

---

[30] *Rękopisy supraskie w zbiorach krajowych i obcych*, oprac. A. Mironowicz, Białystok 2014, s. 124; Nemirovskij, *Francisk Skorina*, s. 117.

[31] *Arheografičeskij sbornik dokumentov, otnosâšihsâ k istorii severo-zapadnoj Rusi, izdavaemyj pri upravlenii Vilenskago Učebnago Okruga*, t. VI, Vil′na 1869, № 16, s. 25-28. Kaplica Zwiastowania NMP na początku XVI wieku należała do krewnego Aleksandra Sołtana, ziemianina województwa brzeskiego Iwana Andrejewicza Sołtana i poświęcona była przez metropolitę kijowskiego Józefa Sołtana. Kaplica znajdowała się w pobliżu kamienicy Sołtanów i księcia Konstantego Ostrogskiego przy ul. Zamkowej i przy rynku zwanym Rybny Koniec, prowadzącym do ul. Zamkowej, w pobliżu sobornej Cerkwi Narodzenia NMP. Kamienica Sołtanów została w 1740 roku przekazana jezuitom w zamian za kamienicę przy ul. Niemieckiej. *Wilnianie. Żywoty siedemnastowieczne,* oprac. D. Frick, Warszawa 2008, s. 11, przyp. 18.

[32] W monasterze rękopis znajdował się do 1877 roku, kiedy to trafił do Wileńskiej Biblioteki Publicznej. W 1915 roku został wywieziony do Moskwy lub Jarosławia. Do Wilna powrócił w latach 1945-1946 i trafił do Biblioteki Akademii Nauk Litwy im. Wróblewskich. *Rękopisy supraskie w zbiorach krajowych i obcych*, s. 123-126; F.N. Dobrânskij, *Opisanie rukopisej Vilenskoj Publičnoj Biblioteki, cerkovno-slavânskih i russkih*, Vil′na 1882, s. 63-64; N.A. Morozova, *Kirilličeskie rukopisnye knigi hranâšiesâ v Vil'nûse*, Vilnius 2008, s. 20.

[33] W monasterze manuskrypt znajdował się do 1877 roku, kiedy to trafił do Wileńskiej Biblioteki Publicznej. W 1915 roku został wywieziony do Moskwy lub Jarosławia. Do Wilna powrócił w latach 1945-1946 i trafił do Biblioteki Akademii Nauk Litwy im. Wróblewskich. *Rękopisy supraskie w zbiorach krajowych i obcych*, s. 127-128; Dobrânskij, *Opisanie rukopisej Vilenskoj Publičnoj Biblioteki, cerkovno-slavânskih i russkih*, s. 64-65; Morozova, *Kirilličeskie rukopisnye knigi hranâšiesâ v Vil'nûse*, s. 20-21.

(1502-1507) i ówczesne elity prawosławne[34]. W przypadku Mateusza Dziesiątego należy stwierdzić, że pomimo wsparcia środowisk cerkiewnych skopiowanie Biblii było efektem jego własnych przemyśleń[35]. Jego samodzielność uwidacznia się w strukturze samego tekstu Biblii i wykonaniu wielu elementów zdobniczych[36].

Nie wiadomo, czy kopiście znane były rękopisy Biblii moskiewskiej z 1487 roku, zredagowanej przez Iwana Czernego, oraz wykonana w 1499 roku Biblia Giennadija[37]. Żukow, analizując obie Biblie – supraską i Giennadija doszedł do wniosku, że Mateusz Dziesiąty nie miał dostępu do rękopisu z 1499 roku. W rękopisie supraskim nie wszystkie księgi Pisma Świętego, które były w Biblii Giennadija, weszły do kodeksu. Mateusz Dziesiąty sam przyznaje, że sfinalizował prace nad Biblią, co oznacza, że świadomie ją zakończył. Nie korzystał więc z moskiewskiego, znacznie bogatszego, rękopisu. Wreszcie oba rękopisy różnią się kolejnością ksiąg znajdujących się w Biblii[38]. W Wilnie w 1502 roku znajdowały się inne księgi Starego i Nowego Testamentu, które mogły stać się podstawą prac rozpoczętych nad Biblią przez Mateusza Dziesiątego.

Istotnym pytaniem są lata pobytu Mateusza Dziesiątego w monasterze w Gródku nad rzeką Supraśl. Należy się zgodzić z ustaleniami Sergiusza Temczina, że kopista podczas pobytu w Wilnie nie dysponował niezbędnymi księgami Starego i Nowego Testamentu. Z tego powodu zmuszony był szukać ich w innych księgozbiorach. Bez wątpienia taką biblioteką dysponował na początku XVI wieku monaster w Gródku nad Supraślem. W Wilnie Mateusz Dziesiąty zapoczątkował swoje dzieło w 1502 roku, ale w poszukiwaniu innych pierwowzorów, w tym południowosłowiańskich, do kopiowania kolejnych partii Biblii udał się do rezydencji Chodkiewiczów. Wspomniany S. Temczin słusznie zauważył, że część wileńska jego dzieła była o wiele mniejsza aniżeli ta wykonana w monasterze supraskim. Fakt jego przejazdu do Gródka należy łączyć z wizytą metropolity Iony i trzech innych hierarchów w październiku 1503 roku[39]. Zapewne podczas tej wizyty w gronie dostojników duchownych i świeckich znalazł się Mateusz Dziesiąty. Warto zaznaczyć, że Mateusz nie był w tym gronie jedynym pisarzem. Wśród przebywających w monasterze w Gródku był diak, ikonograf, pisarz wielki litewski Sisoj (Sysoja) i pisarz hospodarski Włas Horonostaj.

---

[34] Žukov, *„Biblejskie knigi" Matfeâ Desâtogo*, s. 49-51.

[35] Tenże, *Byli li u Matfeâ Desâtogo učeniki?*, s. 151-153; tenże, *„Biblejskie knigi" Matfeâ Desâtogo*, s. 52-53, 57.

[36] F.V. Pančenko, *Koncept hudožestvennogo oformleniâ Biblejskogo sbornika Matfeâ Desâtogo*, w: *Slavânskaâ Bibliâ v èpohurannego knigopečataniâ: K 510-letiû sozdaniâ Biblejskogo sbornika Matfeâ Desâtogo*, otv. red. A.A. Alekseev, Sankt-Peterburg 2017, s. 127-130.

[37] V.A. Romodanovskaâ, *Gennadievskaâ bibliâ 1499 g. i Suprasl'skij sbornik Matfeâ Desâtogo: Marginalii kak istočnik dlâ opredeleniâ latinskogo originala*, w: *Poètika russkoj literatury v istoriko-kul'turnom kontekste*, otv. red. N.N. Pokrovskij, Novosibirsk 2008, s. 194-211; Temčin, *Rol' Matveâ Desâtogov pravoslavnoj kul'ture Velikogo knâžestva Litovskogo*, s. 31.

[38] Žukov, *„Biblejskie knigi" Matfeâ Desâtogo*, s. 55-56.

[39] Temčin, *Rol' Matveâ Desâtogov pravoslavnoj kul'ture Velikogo knâžestva Litovskogo*, s. 27-34.

Podstawowym motywem jego przyjazdu były zbiory biblioteczne. W monasterze już na początku XVI stulecia znajdowały się rękopisy potrzebne mu do pracy. Wśród nich były: *Mineâ čet'â na mart s fragmentom cvetno-triodnogo toržestvennika* (Mineja czytana [lekcyjna] na marzec z fragmentem triodu kwietnego [cyklu paschalnego]) z X wieku; *Paterik rimskij, ili besedy grigoriâ, Papy rimskogo (Dvoeclova), s arhid'âkonom Petrom o žiti iitalijskih otec* (*Pateryk Rzymski, księgi Dialogów* [*św.*] *Grzegorza, papieża Rzymskiego z archidiakonem Piotrem o życiu italskich Ojców*) z początku XV wieku; *Apostol tolkovyj* (Apostoł objaśniający) z końca XV wieku; *Evangelie tolkovoe* (Ewangelia objaśniająca z uzupełnieniami) z połowy XV wieku; *Vethozavetnye knigi prorokov s tolkovaniâmi* (Księgi biblijne 16 proroków z objaśnieniami i uzupełnieniami) z początku XVI wieku; *Psaltyr' tolkovaâ* (Psałterz objaśniający z uzupełnieniami) z początku XVI wieku; *Pâtiknižie Moiseevo* (Pięcioksiąg Mojżesza) z 1514 roku; *Vethozavetnyj sbornik* (Iisus Navin, vtoraâ polovina Sudej, Ruf', četyre Knigi carstv, Èsfir') i Kniga Iisus navin i carstvav nej napisany, vdest' (*Zbiór tekstów starotestamentowych* – księgi: Jozuego, Sędziów, Rut, 4 Królewskie, Estery) – księgi historyczne Starego Testamentu z początku XVI wieku; *16 Slov Grigoriâ Bogoslova s tolkovaniâmi Nikity iraklijskogo* (16 Homilii Grzegorza Teologa [z Nazjanzu] wraz z nauczaniem Nikitasa z Heraklei) z końca XV lub początku XVI wieku; *Paterik rimskij, ili besedy grigoriâ, Papy rimskogo (Dvoeclova), s arhid'âkonom Petrom o žiti iitalijskih otec* (*Pateryk Rzymski, księgi Dialogów* [*św.*] *Grzegorza, papieża Rzymskiego z archidiakonem Piotrem o życiu italskich Ojców*) z początku XVI wieku; *Kniga Efrema Sirina* (Księga Efrema Syryjczyka z uzupełnieniami) z początku XVI wieku; *Poučeniâ Kirilla Ierusalimskogo* (Pouczenia Cyryla Jerozolimskiego) z początku XVI wieku; *Žitie Varlaama i Ioasafa s žitiem Sergiâ Radonežskogo i pribavleniâmi* (Opowieść o Barłaamie i Jozafacie z żywotem św. Sergiusza z Radoneża i uzupełnieniami) z początku XVI wieku; *Hristianskaâ topografiâ Koz'my Indikoplova* (Topografia chrześcijańska Kosmy Indikopulosa z pouczeniami Ojców Cerkwi) z początku XVI wieku; *Ierusalimskij paterki so slovami Efrema Sirina* (Pateryk Jerozolimski ze słowami Efrema Syryjczyka z uzupełnieniami) z lat 30. XV wieku; *Stišnoj prolog, mart-avgust* (Prolog wierszowany na marzec-sierpień) z 1496 roku; *Poučeniâ oglasitel'nye Feodora studita i žitie Feodora studita* (Pouczenia i żywot Teodora Studyty) z 1500 roku; *Pandekty Antioha Černorizca s žitiem Ioanna Bogoslova* (Pandekty [mnicha] Antiocha [z Monasteru św. Saby Oświeconego w Jerozolimie] dopełnione żywotem św. Jana Bogosłowa) z początku XVI wieku; *Žitie Andreâ Úrodivogo* (Żywot św. Andrzeja Saloity [z Konstantynopola]) z początku XVI wieku; *Četveroevangelie Memnona-knigopisca* (Zbiór czterech Ewangelii kopisty Memnona) z pierwszej połowy XV wieku; *Psaltyr' s vossledovaniem i dopolneniâmi* (Psałterz z dopełnieniami) z końca XV i początku XVI wieku.

Większość z wyżej wymienionych, znanych badaczom rękopisów trafiła do biblioteki monasterskiej w Gródku w końcu XV lub na początku XVI wieku. Nawet jeżeli kilka z nich zostało ofiarowanych później wspólnocie zakonnej, to ich znacząca liczba wskazuje, że ośrodek ten posiadał jeden z największych ówczesnych księgozbiorów cerkiewnych. Prawdopodobnie część greckich i południowosłowiańskich rękopisów mogła trafić do Supraśla poprzez hierarchów

cerkiewnych odwiedzających monaster. Należy pamiętać, że monaster w Gródku nad Supraślem został zasiedlony przez mnichów ze Świętej Góry Athos, Bałkan i Kijowa. Nic też dziwnego, że zbiory biblioteki klasztornej zawierały liczne księgi greckiego, ruskiego, bułgarskiego i serbskiego pochodzenia. Monaster, dzięki licznym kontaktom z innymi ośrodkami prawosławnymi, stał się znaczącym centrum myśli teologicznej, posiadającym bogatą bibliotekę z licznymi rękopisami o charakterze historycznym, kronikarskim, hagiograficznym, literackim, filozoficznym i liturgicznym.

W trzeciej części posłowia kopista wskazał na motywy podjęcia kopiowania poszczególnych rozdziałów *Desâtoglavu*. Mateusz Dziesiąty napisał: „A az″ čist″ esm′ ot svoego obeta, eže obeŝahsâ cerkvii Božii poslužiti, eže mi Gospod′ Bog″ pomože i vrazumi, to eliko mogoh s″tvoriti po moei grubosti, sice i s″vr″ših”[40]. Z powyższego wynika, że wykonanie *Desâtoglavu* było swojego rodzaju realizacją obietnicy, którą złożył Bogu i Cerkwi. Wykonanie rękopisu w mniemaniu kopisty-pisarza było najważniejszym osiągnięciem jego życia i realizacją przysięgi. Należy zaznaczyć, że w posłowiu *O napisavšem′ knigi siâ* szczególną uwagę autor koncentruje na uwarunkowaniach, które towarzyszyły powstaniu rękopisu. Fragmenty dotyczące jego rodziny jedynie wskazują na rolę modlitwy, która wpłynęła na decyzję o napisaniu Biblii. W tym celu kopista podkreśla znaczenie przyjęcia stanu zakonnego przez poszczególnych członków jego rodziny i wskazuje na to, że tylko on został osobą świecką. Otwarte pozostaje pytanie, czy rzeczywiście wszyscy członkowie jego rodziny zostali mnichami i mniszkami. Żukow kwestionuje prawdziwość tego zapisu, zastanawiając się nad motywami wprowadzenia w błąd czytelnika. Badacz zwraca uwagę, że Mateusz Dziesiąty podkreśla wysoką religijność swojej rodziny, a tym sformułowaniem wskazuje na wątpliwości co do sensowności jego wyboru pierwotnej drogi życiowej. Pisarz przyznaje, że przez wiele lat pracował na rzecz bojarów, ale ostatecznie doszedł do wniosku, że nie może zakopać w ziemi talentu danego mu przez Boga[41]. Jest rzeczą charakterystyczną, że Mateusz Dziesiąty nie opisuje swojego życia, a jedynie koncentruje się na tych jego etapach, które miały istotne znaczenie w pracy nad Biblią. Posłowie nie jest więc autobiografią, jak twierdzą niektórzy badacze[42], a rozszerzonym zapisem „wkładnym” (zapisy skrybów ofiarodawcy), dodanym do treści Biblii i ukazującym okoliczności jej skopiowania[43]. Rozszerzony zapis ofiarodawcy na rzecz cerkwi lub monasteru jest swoistym rodzajem ofiarowania – darem na rzecz określonego podmiotu.

Mateusz Dziesiąty nie podaje, kiedy i komu dokładnie ofiaruje swój rękopis. Wymienia monaster supraski jedynie w kontekście informacji, że zakończył w nim

[40] BAN, Srezn., II. 75, k. 477; *Bibliâ Matfeâ Desâtogo 1507 goda*, t. 1, s. 963; Žukov, *Posleslovie Biblii Matfeâ Desâtogo*, s. 62.

[41] Žukov, *Posleslovie Biblii Matfeâ Desâtogo*, s. 62-63.

[42] Temčin, *Rol′ Matveâ Desâtogov pravoslavnoj kul′ture Velikogo knâžestva Litovskogo*, s. 31; Žukov, *Èlementy avtobiografizma v posleslovii k Suprasl'skomu sborniku 1507 g*., s. 99-103.

[43] P.A. Lavrov, *Biblejskie knigi 1507 goda*, „Slavia. Časopis pro slovanskou filologii”, 12 (1933) sešit 1-2, s. 87-92; A.A. Alekseev, O.P. Lihačeva, *Suprasl'skij sbornik 1507 g.*, w: *Materialy i soobšeniâ po fondam otdela rukopisnoj i redkoj knigi*, red. M.V. Kukuškina, Leningrad 1978, s. 55-56.

pracę nad manuskryptem. Przy tym dodaje: „No az″ sice zapisyvaû i pridaûcerkvi Božii toi, ideže Bog″ v″shoŝet′duši moei ot tela razlučitisâ i telo moe ubogoe položeno byti, daby i duša moa ubogaa i grešnaa v″ toi cerkvi pominana byla v″ službe Božii za prosfiroû”[44]. Klasyczne zapisy darczyńców na rzecz określonej cerkwi lub monasteru zawierają dokładną datą, kiedy ten rękopis został ofiarowany[45]. Wszystkich tych elementów brakuje w posłowiu Mateusza Dziesiątego. W znanych zapisach skrybów niepodawane były elementy autobiograficzne.

Posłowie Mateusza Dziesiątego było traktowane jako jeden z rozdziałów podstawowego tekstu. Nie jest więc ono ani zapisem darczyńców, ani zapisem skrybów, ani też autobiografią autora. Włączenie takiej formy posłowia do rękopisu supraskiego stanowi wyjątkowy zamysł duchowego przekazu pisarza.

Tytuł posłowia wskazuje, że jego treść ma dotyczyć osoby sporządzającej rękopis. Tymczasem zapis „Posledi že priidoh v″ pamât′ eže ne s″kryti talanta, ot Boga predannago mi, v″ shoteh napisati svoeû rukoû knigu”[46] podaje motywy podjęcia się tego zadania. Wykonanie rękopisu Biblii kopista stawia za główny cel swojego życia.

Należy zwrócić uwagę na sposób zapisu tekstu rękopisu. Do Biblii dołączono nie tylko posłowie, ale całość została doskonale wykonana pod względem kaligraficznym z artystycznym ozdobieniem liter. Gdy do tego dodamy pięć dekoracyjnych boków, które odpowiadają poszczególnym etapom powstawania manuskryptu, to można z całą pewnością powiedzieć o nowatorskim przedstawieniu *Desâtoglavu*, niemającego analogii w innych rękopisach tego czasu[47]. Autor Biblii miał niezwykły talent do malarskich i literackich eksperymentów.

Żukow zwraca uwagę, że dzieło Mateusza Dziesiątego pojawiło się w okresie, kiedy na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego trzykrotnie były próby wprowadzenia unii z Rzymem w końcu XV i na początku XVI stulecia[48]. Pracując w kancelarii hospodarskiej pod kierunkiem Januszkowicza, kopista był uwikłany w spory religijne. Wychowany w prawosławnej, religijnej rodzinie, nie mógł być obojętny wobec pojawiających się tendencji unijnych. Jak wynika z jego życiorysu, był przeciwnikiem unii i może dlatego wybrał monaster supraski, znany ze swej antyunijnej postawy, znajdujący się pod patronatem patriarszym i elit

[44] BAN, Srezn., II. 75, k. 477; *Bibliâ Matfeâ Desâtogo 1507 goda*, t. 1, s. 963; Žukov, *Posleslovie Biblii Matfeâ Desâtogo*, s. 63.

[45] L.V. Stolârova, *Drevnerusskie nadpisi XI-XIV vekov na pergamennyh kodeksah*, Moskva 1998, s. 40.

[46] BAN, Srezn., II. 75, k. 476 v.; *Bibliâ Matfeâ Desâtogo 1507 goda*, t. 1, s. 962; Žukov, *Posleslovie Biblii Matfeâ Desâtogo*, s. 64.

[47] Pančenko, *Koncept hudožestvennogo oformleniâ Biblejskogo sbornika Matfeâ Desâtogo*, s. 124-136; Žukov, *„Biblejskie knigi” Matfeâ Desâtogo*, s. 53-54; Naumow, *Biblia Matwieja Dziesiątego w Supraślu (1507) i jej petersburskie wydanie (2020)*, s. 11.

[48] Žukov, *Posleslovie Biblii Matfeâ Desâtogo*, s. 66. O próbach wprowadzenia unii florenckiej na terenie Rzeczypospolitej por. A. Mironowicz, *Unie kościelne na ziemiach polskich i ich konsekwencje*, „Studia Podlaskie”, (2011) t. XIX, s. 33-60; tenże, *Cerkovnye unii v Belarusi, Litve, Ukraine i Pol'še i ih posledstviâ*, Belostok 2020; tenże, *Eklisistikiesunies sta Polonika Edafi Kie i Sinepies Afton*, w: *Ikumenismos Jenesi-Prosdokies-Diapsefsis*, t. B, Tesaloniki 2008, s. 743-767.

prawosławnych Wielkiego Księstwa Litewskiego[49]. Mateusz Dziesiąty, wnioskując z jego posłowia, miał zamiar pomóc Cerkwi narażonej na podziały wewnętrzne.

Kopista rozpoczął swoje dzieło w 1502 roku w Wilnie, a ukończył je w 1507 roku w klasztorze supraskim. W posłowiu *O napisavšem' knigi siâ* wskazuje, kiedy i gdzie rozpoczął pracę nad rękopisem.

> Načahpisati siû knigu v Velkom Knâžstve Litovskom, v grade naricaemom Vil′nâ, pri velikom knâzi Aleksandre, byvšem korolem Pol′skim, velikim knâzem Litovskim, Ruskim, Žomoitskim, a mitropolite kievskom i Vsea Rusi Ione, a voevode Vilenskom Mikolae Radivilovičі, končah za pât′ let ot neleže načah pisati. Ihže imena napred′ knigy seâ pisany, kotoryi sut′ v″ nei knigy. Napisašaže sâ sia knigy pri velikom koroli Pol′skom, knâzi Litovskom, Ruskom, Žomoitskom″, brata korolâ Aleksandra Žikgimonte, pri tom′ že mitropolite kievskom v leto sem′ tysuŝ′ pâtoe na desât′ indikta desâtyi, kruga solnečnago pâtogo na desât′, luny četvr″toe, ruki zakonnoe tridesâtyi, mesâca fevruaria 21 na pamât′ prepodobnago Timofea v″ den′ edin″ nedelnyi v″ monastyri Prečistyâ Blagoveŝeniâ, nazyvaemom Suprasle, v″ deržave blagovernogo hristolûbivogo vel′moži Aleksandra Hodkeviča pri sezdateli toâ obiteli igumene Pafnotii[50].

W posłowiu autor książki nie podaje konkretnych wskazówek co do miejsca, do którego miał trafić rękopis, stwierdzając jedynie: „I daję Cerkwi Bożej, tej gdzie Bóg zechce, aby moja dusza została oddzielona od ciała, ażeby i dusza moja i grzeszna w tej cerkwi wspominana była podczas służby Bożej za prosforą”[51]. Ponieważ rękopis ostatecznie znalazł się w bibliotece klasztoru supraskiego, można przypuszczać, że jego autor zmarł w monasterze nad Supraślem. Nie wiemy, czy była to drewniana Cerkiew Zwiastowania NMP w Gródku czy wybudowana w 1507 roku na uroczysku Suchy Hrud Cerkiew św. Jana Teologa.

Interesująca jest w posłowiu trzecia część, stanowiąca testament Mateusza Dziesiątego. W testamencie zawarte są sankcje dla osób duchownych i świeckich, jeżeli wola jego autora zostanie naruszona. Chodzi tu o zabranie rękopisu z cerkwi, do której miał być ofiarowany. „Aŝe likto sie moe zavěŝanie i k″ cerkvii Božii otdanie nasiliem′ s″tvorit ili na svoû korvanu otlučit na prodanie ceny kromě velikia cerkovnya potreby, a na cerkov′ že Božiû sudit emu Bog″ v″ poslědnii den′ i klâtva svâtyh otec′ 318 v nyněšnem věcě i v″ budušim věk′”[52]. Następnie Mateusz Dziesiąty raz jeszcze wylicza swoich bliskich do wpisania ich do synodnika i kończy swój tekst dodatkiem: „Gospod′ že Bog″ da s″ohranit′ svoego blagolěpia

[49] A. Mironowicz, *O początkach monasteru supraskiego i jego fundatorach*, Supraśl 2013.

[50] BAN, Srezn., II. 75, k. 477; *Bibliâ Matfeâ Desâtogo 1507 goda*, t. 1, s. 963.

[51] „I pridaû cerkvi Božii, toi ideže Bog″ v″shošet′ duši moei ot tela razlučitisâ, daby i duša moa uboga i gršnaa v″ toi cerkvi pominana byla v″ službě Božii za prosfiroû”, BAN, Srezn., II. 75, k. 477; *Bibliâ Matfeâ Desâtogo 1507 goda*, t. 1, s. 963; Žukov, *Posleslovie Biblii Matfeâ Desâtogo*, s. 63.

[52] BAN, Srezn., II. 75, k. 477; *Bibliâ Matfeâ Desâtogo 1507 goda*, t. 1, s. 963; Žukov, *Posleslovie Biblii Matfeâ Desâtogo*, s. 58-59; Naumow, *Biblia Matwieja Dziesiątego w Supraślu (1507) i jej petersburskie wydanie (2020)*, s. 13.

hram′ svoi i s″služiteli svâtago hramasvoego, iže pravo ispravlâût′ slovo istinny do skončania věka. Amin′”[53].

Znamienne, że imię Mateusza Dziesiątego wraz z imionami rodziców, braci i sióstr nie znalazło się w pierwotnym *Subbotniku ili Pominniku*[54] monasteru supraskiego sporządzonym przez ihumena Pafnucego Siehenia (1495-1510), za którego przełożeństwa autor *Desâtoglavu* tam przebywał. Dopiero w rękopiśmiennym synodniku z 1631 roku wpisana została treść odnalezionej papierowej kartki:

> Rod z″ Toropca mesta z Moskvy blagorodnago Matfeâ Ioanoviča, napisavšago i nadavšago v monastyr′ Suprasl′skii knigu velikuû, rekomuû Desâtoglav. V letoot sozdaniâ miru 7015 roku Gospodnâ 1507-go. Zri: sei rod nimal′ od sta i bol′š″ let ne naidovalsâ v pominniku Suprasl′skomu upisuûsihsâ duš″. Ieželi bylo âkovoe prežnih″ stroitelei seâ svâtyâ obiteli al′bo ne bylo starane o vospominanii roda sego, Bog″ vest′. Leč′ za poveleniem nynešnego vel. ego milosti otca Aleksiâ Dubovića arhimandrita Vilenskogo i Suprasl′skogo, nezabveniâ i vospominaniâ radi zde upisan[55].

Analizując lata budowy poszczególnych obiektów sakralnych, można założyć, że Mateusz Dziesiąty przekazał *Desâtoglav* nowo wybudowanej Cerkwi św. Jana Teologa na uroczysku Suchy Hrud i tam został pochowany. Odnaleziona, cytowana wyżej kartka została dołączona do synodnika przed 1631 rokiem. Najstarszy synodnik monasteru supraskiego został zapoczątkowany w końcu XV stulecia i był przechowywany w sobornej Cerkwi Zwiastowania NMP w Gródku, a po 1516 roku w murowanej świątyni pod tym samym wezwaniem na uroczysku Suchy Hrud. Fakt, że przez tak długi okres Mateusz Dziesiąty i członkowie jego rodziny nie znaleźli się w nim, świadczy, iż wspomniana wyżej zapiska znajdowała się w innej cerkwi. Księga *Desâtoglav*, jak twierdzi Żukow, była rzadko używana do celów liturgicznych, ale traktowano ją jako swoiste dzieło religijne o wielkich walorach artystycznych[56]. Przechowywana w wybudowanej w 1507 roku Cerkwi św. Jana Teologa na uroczysku Suchy Hrud, ostatecznie została przeniesiona do biblioteki klasztornej po pożarze świątyni w połowie XVI stulecia.

Powstaje pytanie, kiedy księga *Desâtoglav* została przekazana do Cerkwi św. Jana Teologa. Analizując treść zapisu w posłowiu, musiało to nastąpić po 21 lutego 1507 roku, za życia metropolity Iony. Metropolita zmarł w końcu lutego 1507 roku, a chirotonia bp. Józefa Sołtana na metropolitę kijowskiego odbyła się

---

[53] BAN, Srezn., II. 75, k. 477 v.; *Bibliâ Matfeâ Desâtogo 1507 goda*, t. 1, s. 964; Žukov, *Posleslovie Biblii Matfeâ Desâtogo*, s. 59.

[54] *Arheografičeskij sbornik dokumentov, otnosâsihsâ k istorii severo-zapadnoj Rusi, izdavaemyj pri upravlenii Vilenskago Učebnago Okruga*, t. IX, Vil′na 1870, s. 454-459; Modest (Strel′bickij), *Suprasl'skij blagoveŝenskij monastyr'*, „Vestnik″ Zapadnoj Rossii. Istoriko-literaturnyj žurnal”, 5 (1867) kn. 6, t. II, otd. 2, s. 128-131; E.N. (Episkop Nikanor), *Staryj Sinodik Suprasl'skogo monastyrâ*, „Grodnenskie Eparhial′nye Vedomosti”, (1904) № 27, s. 788-799; *Subotnik ili pominnik monasteru supraskiego*, oprac. A. Mironowicz, Białystok 2015.

[55] Lietuvos Mokslų Akademijos Vrublevskių Biblioteka, Rankraščių skyrius, f. 19, nr 89, k. 8; F.N. Dobrânskij, *Opisanie rukopisej Vilenskoj Publičnoj Biblioteki, cerkovno-slavânskih i russkih*, s. 185.

[56] Žukov, *„Biblejskie knigi” Matfeâ Desâtogo*, s. 65-66.

10 maja tego roku[57]. Według innych źródeł władyka Józef był „nareczennym" metropolitą jeszcze 26 lutego 1508 roku[58]. Z powyższego wynika, że przekazanie do Cerkwi św. Jana Teologa zostało dokonane przez Mateusza Dziesiątego w marcu lub kwietniu 1507 roku.

Otwartym pytaniem pozostaje, co się działo z autorem *Desâtoglavu* po tej dacie. Prawdopodobnie pozostał do końca swojego życia osobą świecką. Jego ciało nie mogło zostać złożone w cerkwi sobornej, wybudowanej w latach 1510-1516, albowiem w momencie przekazania księgi świątyni tej nie było. Nie wiemy, jak długo ciało Mateusza Dziesiątego znajdowało się w krypcie Cerkwi św. Jana Teologa. Na pewno jego szczątki zostały przeniesione po pożarze świątyni do katakumb znajdujących się pod Cerkwią Zmartwychwstania Chrystusa[59].

W katakumbach supraskich spoczęły ciała fundatorów monasteru i członków ich rodzin w XVI wieku i na początku XVII stulecia. Część pochowanych została przeniesiona do części ołtarzowej Cerkwi Zwiastowania NMP w 1644 roku. Do krypt tej cerkwi trafiły zachowane pochówki rodziny fundatorów z Gródka i prawdopodobnie ze spalonej drewnianej świątyni św. Jana Teologa. Przeniesienie ciał zmarłych do krypty murowanej świątyni Zwiastowania NMP było spowodowane pożarem drewnianej Cerkwi św. Jana Teologa i obawą o zniszczenie trumien fundatorów monasteru w katakumbach. Dodatkowym powodem przeniesienia ciał zmarłych do cerkwi sobornej była polityka ktitora Krzysztofa Chodkiewicza, wojewody wileńskiego (1642-1652), który ingerował w sprawy wewnętrzne monasteru. Również ówcześni przełożeni klasztoru archimandryci Nikodem Mokosiej Szymbiński (1636-1643) i Aleksander Dubowicz (1645-1652), prowadząc liczne prace wewnątrz klasztoru, pragnęli należycie uszanować pochówki przedstawicieli rodziny Chodkiewiczów, dobroczyńców i opiekunów zgromadzenia zakonnego. O tym wydarzeniu informuje źródło *Opisanie spoczywających ciał w Supraślu Jaśnie Wielmożnych Ich Mości PP. Chodkiewiczów. Starych i pierwszych tego miejsca S. Fundatorów w Religii S. Greckiej i w posłuszeństwie zwierzchności S. Apostolskiej stolice będących, a z tego świata zeszłych osób znamienitych Panów i włodarzów, których niedawno ku wiadomości ludzkiej wystawieniem, a porządnym in trumn pod samym Wielkim Ołtarzem złożonym jest podano, a to się stało Roku Pańskiego 1644, Mca Aprila, dnia 10 za staraniem i pracą ojców i braciej tegoż monastyra supraskiego z wielką ceremonią i uszanowaniem przystojnym. Tym*

[57] „Vestnik Zapadnoj Rossii", 4 (1865/1866) kn. 7, t. III, otd. 2, s. 2; *Akty, otnosâŝiesâ k istorii Zapadnoj Rossii*, t. II, *1506-1544*, Sanktpeterburg 1848, s. 26-27; A.V. Âruševič, *Knâz' Konstantin" Ivanovič" Ostrožij (1461-1530) i pravoslavnaâ Litovskaâ Rus' v" ego vremâ*, Smolensk" 1896, s. 95.

[58] *Lietuvos Metrika (1499-1514): užrašymų knyga 8*, parengė A. Baliulis, R. Firkovičius, D. Antanavičius, Vilnius 1995, nr 110, s. 143. Błogosławieństwo na godność metropolity kijowskiego od patriarchy konstantynopolitańskiego Pachomiusza władyka Józef otrzymał dopiero w 1509 roku. Metropolita Józef tytułował się jako metropolita kijowski, halicki i całej Rusi. Pełniąc funkcję metropolity, najczęściej rezydował w Wilnie i Mińsku.

[59] Podobne przypuszczenie wyraził Naumow, *Biblia Matwieja Dziesiątego w Supraślu (1507) i jej petersburskie wydanie (2020)*, s. 16.

sposobem złożonych[60]. Jak z powyższego zapisu wynika, w 1644 roku do krypty pod ołtarzem Cerkwi Zwiastowania NMP wniesione zostały jedynie nieliczne trumny osób związanych z fundatorami monasteru. Pozostałe pochowane w katakumbach zostały w niszach grzebanych i w znajdującej się nad nimi Cerkwi Zmartwychwstania Chrystusa. Prawdopodobnie tam trafiło ciało autora *Desâtoglavu* Mateusza Iwanowicza Dziesiątego, przeniesione z Cerkwi św. Jana Teologa.

*****

Mateusz Dziesiąty, wychowany w religijnej rodzinie Iwana i Heleny, zamieszkałej w Toropcu, znany jest głównie z wykonania oryginalnej wersji Biblii w 1507 roku. Opracowanie *Desâtoglavu* przypadało na okres dobrej prosperity w życiu Cerkwi prawosławnej na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego. W końcu XV i na początku XVI stulecia pojawiły się nowe centra życia monastycznego, które wymagały ksiąg liturgicznych do nabożeństw. Sytuację tę doskonale rozumiał Mateusz Dziesiąty, pracujący w kancelarii wielkoksiążęcej. Skopiowanie Pisma Świętego w formie i treści zgodnej z nauką Cerkwi było ważnym wyzwaniem dla pisarza, wspieranym przez elity prawosławne. Przekazanie takiej księgi Starego i Nowego Testamentu było ogromnym wsparciem dla monasteru supraskiego i znajdującej przy nim biblioteki klasztornej. *Desâtoglav* był jedną z pierwszych ksiąg liturgicznych takiego charakteru, która trafiła do zbiorów supraskich. W jedynym kodeksie kopista zebrał teksty (bez Pięcioksięgu Mojżesza) Starego i Nowego Testamentu i dostosował je do nabożeństw. Brakujące elementy z Biblii zostały uzupełnione rękopisami innych kopistów. Diak metropolity Józefa Sołtana dodał *Pâtiknižie Moiseevo*, które zostało ofiarowane monasterowi supraskiemu po 1514 roku[61]. Podobnie można traktować jako uzupełnienie pracy Mateusza Dziesiątego rękopis zamówiony przez Iwana Sapiehę *Zbiór tekstów starotestamentowych*, który ostatecznie trafił do monasteru supraskiego[62]. Pogląd taki podzielał wybitny znawca ksiąg rękopiśmiennych epoki Eugeniusz Niemirowski[63].

Z drugiej strony dar Mateusza Dziesiątego dla klasztoru supraskiego nie był przypadkowy z innego powodu. Kopista zdawał sobie sprawę z roli, jaką monaster odgrywał w obronie czystości dogmatów wiary prawosławnej na zachodnich terenach Wielkiego Księstwa Litewskiego. Mateusz Dziesiąty wiedzę tę zyskał,

[60] *Opisanie spoczywających ciał w Supraślu Jaśnie Wielmożnych Ich Mości PP. Chodkiewiczów*, w: S. Kossakowski, *Monografie historyczno-genealogiczne niektórych rodzin polskich*, t. III, oprac. J. Błeszczyński, Warszawa 1872, s. III; przedruk: *Prawa i przywileje miasta i dóbr ziemskich Zabłudów XV i XVII w*., oprac. J. Maroszek, Białystok 1994, s. 182-186; A. Mironowicz, *Katakumby monasteru supraskiego*, „ΕΛΠΙΣ. Czasopismo Katedry Teologii Prawosławnej Uniwersytetu w Białymstoku", (2022) nr 24, s. 41-49.

[61] *Rękopisy supraskie w zbiorach krajowych i obcych*, s. 123-126; Dobrânskij, *Opisanie rukopisej Vilenskoj Publičnoj Biblioteki, cerkovno-slavânskih i russkih*, s. 63-64; Morozova, *Kirilličeskie rukopisnye knigi hranâŝiesâ v Vil'nûse*, s. 20.

[62] *Rękopisy supraskie w zbiorach krajowych i obcych*, s. 127-128; Dobrânskij, *Opisanie rukopisej Vilenskoj Publičnoj Biblioteki, cerkovno-slavânskih i russkih*, s. 64-65; Morozova, *Kirilličeskie rukopisnye knigi hranâŝiesâ v Vil'nûse*, s. 20-21.

[63] Nemirovskij, *Francisk Skorina*, s. 117-118.

pracując w kancelarii hospodarskiej w Wilnie, gdzie spotykał się z prawosławną magnaterią na terenie stolicy Wielkiego Księstwa. Nie bez znaczenia miał też stały pobyt w Wilnie metropolity kijowskiego Iony, wielkiej księżnej Heleny oraz licznego grona książąt i magnaterii prawosławnej.

Rozpoczynając pracę na Biblią w Wilnie, Mateusz Dziesiąty nie wiedział, do której cerkwi ostatecznie trafi efekt jego wysiłku. W cytowanym posłowiu wspomina jedynie, że przekazana zostanie do świątyni, w której złożone będzie jego ciało. Wydaje się jednak, że jego wyjazd do Gródka nad rzeką Supraśl był podyktowany konkretnym zadaniem wykonania Starego i Nowego Testamentu do jednej z cerkwi monasteru supraskiego.

Supraski kodeks z 1507 roku został wykonany przez Mateusza Dziesiątego jako religijne upamiętnienie siebie i swoich bliskich. Z analizy skopiowanej Biblii wynika, że Mateusz Iwanowicz nie był ograniczony w swej pracy przez innych. Tym należy tłumaczyć pewną dowolność w przepisywaniu tekstów. Do Biblii wprowadził tylko te teksty, które uznawał za istotne i nieodzowne. Przebywając w środowisku wileńskim i na dworze Chodkiewiczów, znał znaczenie podjętej pracy, kiedy powszechnie brakowało ksiąg liturgicznych. Wykonanie Nowego i Starego Testamentu miało służyć wzmocnieniu wiary prawosławnej w kontekście pojawiających się nowinek religijnych. W swoich działaniach Mateusz Iwanowicz Dziesiąty nie był odosobniony. W końcu XV i na początku XVI stulecia pojawiło się wielu kopistów, którzy – czy to z własnej inicjatywy, czy to na zamówienie środowisk cerkiewnych – powielali teksty liturgiczne[64].

REFERENCES / BIBLIOGRAFIA

Źródła rękopiśmienne

Lietuvos Mokslų Akademijos Vrublevskių Biblioteka
Rankraščių skyrius, f. 19, nr 89.
Sobraniâ I. I. Sreznevskogo v Otdele rukopisej Biblioteki Rossijskoj Akademii Nauk, Sankt-Peterburg, II. 75, l. 476 ob-477 ob.

Źródła drukowane

Akty, otnosâŝiesâ k istorii Zapadnoj Rossii, t. II, *1506-1544*, Sanktpeterburg 1848, s. 26-27.
Arheografičeskij sbornik dokumentov otnosâŝihsâ k istorii severo-zapadnoj Rusi, izdavaemyj pri upravlenii Vilenskago Učebnago Okruga, t. VI, Vil′na 1869.
Arheografičeskij sbornik dokumentov, otnosâŝihsâ k istorii severo-zapadnoj Rusi, pri upravlenii Vilenskago Učebnago Okruga, t. IX, Vil′na 1870.
Bibliâ Matfeâ Desâtogo 1507 goda, *iz Sobraniâ Biblioteki Rossijskoj Akademii Nauk*: t. 1, *Faksimil'noe vosproizvedenie rukopisi BAN*, sobr. I.I. Sreznevskogo, II. 75(24.4.28),

[64] A. Mironowicz, *Kultura prawosławna na ziemiach polskich za panowania Jagiellonów*, w: *Wspólnota pamięci. Studia z dziejów kultury ziem wschodnich dawnej Rzeczypospolitej*, red. J. Gwioździk, J. Malicki, Katowice 2006, s. 467-479.

podgot. izd. i issled. A.A. Alekseev (otv. red.), A.E. Žukov, F.V. Pančenko, Sankt-Peterburg 2020; t. 2, *Issledovaniâ i materialy*, podgot. izd. i issled. A.A. Alekseev (otv. red.), A.E. Žukov, F.V. Pančenko, Sankt-Peterburg 2020.

E. N. (Episkop Nikanor), *Staryj Sinodik Suprasl'skogo monastyrâ*, „Grodnenskie Eparhial'nye Vedomosti", (1904) № 27, s. 788-799.

Lietuvos Metrika (1499-1514): užrašymų knyga 8, parengė A. Baliulis, R. Firkovičius, D. Antanavičius, Vilnius 1995.

Opisanie spoczywających ciał w Supraślu Jaśnie Wielmożnych Ich Mości PP. Chodkiewiczów, w: S. Kossakowski, *Monografie historyczno-genealogiczne niektórych rodzin polskich*, t. III, oprac. J. Błeszczyński, Warszawa 1872, s. III.

Opisanie spoczywających ciał w Supraślu Jaśnie Wielmożnych Ich Mości PP. Chodkiewiczów, w: *Prawa i przywileje miasta i dóbr ziemskich Zabłudów XV i XVII w*., oprac. J. Maroszek, Białystok 1994, s. 182-186.

Polockie gramoty XIII – načala XVI veka, podgot. A.L. Horoškevič et al., t. I, Moskva 1997.

Rękopisy supraskie w zbiorach krajowych i obcych, oprac. A. Mironowicz, Białystok 2014.

Sobor, v bogospasaemom grade Vil'ni byvšij, w: *Russkaâ istoričeskaâ biblioteka, izdavaemaâ Arheografičeskoj komissiej*, t. 4, *Pamâtniki polemičeskoj literatury v Zapadnoj Rusi*, Sankt-Peterburg 1878, stb. 7-8.

„Vestnik Zapadnoj Rossii", 4 (1865/1866) kn. 7, t. III, otd. 2.

Wilnianie. Żywoty siedemnastowieczne, oprac. D. Frick, Warszawa 2008.

Opracowania

Alekseev Anatolij Alekseevič, Lihačeva Ol′ga Petrovna, *Suprasl'skij sbornik 1507 g.*, w: *Materialy i soobŝeniâ po fondam otdela rukopisnoj i redkoj knigi*, red. M.V. Kukuškina, Leningrad 1978.

Âruševič Afanasij Vikent′evič, *Knâz′ Konstantin″ Ivanovič″ Ostrožìj (1461-1530) i pravoslavnaâ Litovskaâ Rus′ v″ ego vremâ*, Smolensk″ 1896.

Dobrânskij Flavián Nikoláevič, *Opisanie rukopisej Vilenskoj Publičnoj Biblioteki, cerkovno-slavânskih i russkih*, Vil′na 1882.

Gruša Alâksandr Ìvanavìč, *Kancylâryâ Vâlikaga Knâstva Litoŭskaga*, Minsk 2006.

Lavrov Petr Alekseevič, *Biblejskie knigi 1507 goda*, „Slavia. Časopis pro slovanskou filologii", 12 (1933) sešit 1-2, s. 87-92.

Mironovič Anton, *Cerkovnye unii v Belarusi, Litve, Ukraine i Pol'še i ih posledstviâ*, Belostok 2020.

Mironovits Antónios, *Eklisistikiesunies sta Polonika Edafi Kie i Sinepies Afton*, w: *Ikumenismos Jenesi-Prosdokies-Diapsefsis*, t. B, Tesaloniki 2008, s. 743-767.

Mironowicz Antoni, *Katakumby monasteru supraskiego*, „ΕΛΠΙΣ. Czasopismo Katedry Teologii Prawosławnej Uniwersytetu w Białymstoku", (2022) nr 24, s. 41-49.

Mironowicz Antoni, *Kultura prawosławna na ziemiach polskich za panowania Jagiellonów*, w: *Wspólnota pamięci. Studia z dziejów kultury ziem wschodnich dawnej Rzeczypospolitej*, red. J. Gwioździk, J. Malicki, Katowice 2006, s. 467-479.

Mironowicz Antoni, *O początkach monasteru supraskiego i jego fundatorach*, Supraśl 2013.

Mironowicz Antoni, *Sobory wileńskie 1509 i 1514 roku*, „Latopisy Akademii Supraskiej", (2014) nr 5, s. 71-82.

Mironowicz Antoni, *Unie kościelne na ziemiach polskich i ich konsekwencje*, „Studia Podlaskie", (2011) t. XIX, s. 33-60.

Modest (Strel′bickij), *Suprasl'skij blagoveŝenskij monastyr'*, „Vestnik″ Zapadnoj Rossii. Istoriko-literaturnyj žurnal", 5 (1867) kn. 6, t. II, otd. 2, s. 128-131.

Morozova Nadežda Aleksandrovna, *Kirilličeskie rukopisnye knigi hranâŝiesâ v Vil'nûse*, Vilnius 2008.

Naumow Aleksander, *Biblia Matwieja Dziesiątego w Supraślu (1507) i jej petersburskie wydanie (2020)*, „Bel′skì Gostìnèc′", (2021) nr 64, s. 2-16.

Naumow Aleksander, *Biblia w kulturze Rusi polsko-litewskiej w XVI wieku*, „Slavia Meridionalis", (2016) nr 16, s. 32-51.

Nemirovskij Evgenij L′vovič, *Francisk Skorina. Žizn' i deâtel'nost' belorusskogo prosvetitelâ*, Minsk 1990.

Nìkalaeŭ Mìkalaj Viktaravìč, *Palata knìgapìsnaâ: Rukapìsnaâ knìga na Belarusì ŭ X-XVIII stagoddzâh*, rèd. M.M. Rozaŭ, A.S. Myl′nìkaŭ, Mìnsk 1993, s. 73-76.

Pančenko Florentina Viktorovna, *Koncept hudožestvennogo oformleniâ Biblejskogo sbornika Matfeâ Desâtogo*, w: *Slavânskaâ Bibliâ v èpohurannego knigopečataniâ: K 510-letiû sozdaniâ Biblejskogo sbornika Matfeâ Desâtogo*, otv. red. A.A. Alekseev, Sankt-Peterburg 2017, s. 124-136.

Pietkiewicz Krzysztof, *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka*, Oświęcim 2014.

Poczet rodów w Wielkiém Księstwie Litewskiém w XV i XVI wieku, ułożył i wyd. A. Boniecki, Warszawa 1887.

Romodanovskaâ Varvara Andreevna, *Gennadievskaâ bibliâ 1499 g. i Suprasl'skij sbornik Matfeâ Desâtogo: Marginalii kak istočnik dlâ opredeleniâ latinskogo originala*, w: *Poètika russkoj literatury v istoriko-kul'turnom kontekste*, otv. red. N.N. Pokrovskij, Novosibirsk 2008.

Sapunov Aleksandr, *Vitebskaâ starina*, t. V, Vitebsk 1888.

Stolârova Lûbov′ Viktorovna, *Drevnerusskie nadpisi XI-XIV vekov na pergamennyh kodeksah*, Moskva 1998.

Subotnik ili pominnik monasteru supraskiego, oprac. A. Mironowicz, Białystok 2015.

Temčin Sergej Ûr′evič, *Rol' Matveâ Desâtogov pravoslavnoj kul'ture Velikogo knâžestva Litovskogo*, „Latopisy Akademii Supraskiej", (2010) nr 1, s. 27-35.

Wolff Józef, *Kniaziowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, Warszawa 1895.

Wolff Józef, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386-1795*, Kraków 1885.

Žukov Artem Evgen′evič, *„Biblejskie knigi" Matfeâ Desâtogo v kontekste obŝestvenno-političeskoj i religioznoj žizni velikogo knâžestva litovskogo na rubeže XV-XVI vv.*, „Kapterevskie čteniâ", (2018) № 16, s. 48-69.

Žukov Artem Evgen′evič, *Byli li u Matfeâ Desâtogo učeniki? K harakteristike pis'ma Suprasl'skogo sbornika 1507 g.*, w: *Slavânskaâ Bibliâ v èpohurannego knigopečataniâ: K 510-letiû sozdaniâ Biblejskogo sbornika Matfeâ Desâtogo*, otv. red. A.A. Alekseev, Sankt-Peterburg 2017, s. 149-157.

Žukov Artem Evgen′evič, *Èlementy avtobiografizma v posleslovii k Suprasl'skomu sborniku 1507 g.*, w: *Matèriâly XVI Mižnarodnyh knigaznaŭčyh čytannâŭ. Da 500-goddzâ zasnavannâ Žyrovickaga manastyra i bibliâtèki*, *Minsk, 15 maâ 2020 g.*, Minsk 2020, s. 99-103.

Žukov Artem Evgen′evič, *Posleslovie Biblii Matfeâ Desâtogo: opyt istoriko-literaturnogo issledovaniâ*, „Novogardia", (2020) № 3 (7), s. 57-71.